

VOLKSHEELKUNDE IN DEN INDISCHEN- ARCHIPEL.

DOOR J. KREEMER JR.

De behoefte deed den mensch de geneeskunde
zoeken en vinden.

(HIPPOCRATES)

De levenswijze der Inlanders in onzen Indischen-Archipel brengt mede, dat ze aan allerlei gevaren zijn blootgesteld. Als kinderen van het woud worden ze bedreigd door beet- en steckwonden van wilde- of vergiftige dieren; door hun tochten langs soms gevaarlijke bergpaden en het klimmen in boomen, zijn beenbreuken niet zeldzaam; door het gaan op bloote voeten, dringen doorns en andere scherpe voorwerpen hun vaak in het vleesch; tal van insecten, die neus- en oopeningen trachten binnen te sluipen, brengen hen voortdurend in gevaar; terwijl de strijd met omwonende stammen allerlei pijl- en speerpuntverwondingen met zich brengt.

Het ligt dus wel voor de hand, dat — hoewel hun anatomische voorstellingen nog zeer primitief zijn — de nood van het oogenblik hun allerlei middelen heeft aan de hand gedaan, om zich in zulke gevallen te redden. Ook hier zijn bij de toegepaste middelen verbeelding en werkelijkheid vaak met elkaar verward, maar, beter dan bij interne ziekten, heeft hun praktische blik op de dingen om hen heen — die aan alle Inlanders eigen is — hen bij deze uitwendige aandoeningen in de gelegenheid gesteld doeltreffende middelen te zoeken en vaak ook te vinden.

Het schijnt geen nuttelooze arbeid, de voornaamste in tal van publicaties verspreide gegevens, welke ons omtrent die chirurgische volksmiddelen inlichten, samen te lezen.

De verschillende operaties, die uitsluitend religieuze of aesthetische doeleinden beoogen — zooals besnijdenis, tatoeage, tandmutilatie en doorboring van neus, oor, lippen en genitaliën — gaan we bij ons onderzoek met stilzwijgen voorbij, vooreerst, omdat deze verschillende verminkingen van het lichaam geen

reeds in de middeleeuwen. ¹ Ook de Inlanders hebben zich van dit middel bij bloedingen bediend. «Op de kleine wonden» — aldus lezen we in J. W. Winter's beschrijving van Soerakarta — «legd men wat spin, of eenige pluksels van Penawar Jambé, gelijkende deze heester naar een weelige boom met buigzaame takken, en bind ze met een stuk vodde vast.» ² Bij de huidige Javanen worden beide middelen nog voor hetzelfde doel aangewend. ³ De hier bedoelde Panawar Djambi is de goudgele wol aan den stam van *Cibotium Barometz Smith = C. glaucescens* Kze. — een soort boomvaren — en is ook in Europa als bloedstelpend middel in gebruik. ⁴ Van de Atjehers wordt verteld, dat zij op kleine, versche huidwondjes, of sneden het witte web leggen van zekere spinsoort bij wijze van watje. ⁵

Andere veel aangewende bloedopzuigende stoffen zijn nog asch en roet. Zoo schrijft C. F. Winter — de zoon van den bovengenoemden J. W. Winter — over de Javanen van Midden-Java, dat de kraamvrouw na de bevalling op een met asch gevulden zak gaat zitten, opdat zoo het uitvloeiende bloed door de asch wordt opgezogen. ⁶ Dit gebeurt ook in Atjeh ⁷ en evenzeer in de onderafdeeling Tanahlaot (Z. en O. Afd. v. Borneo) ⁸ Op Nias wordt na de besnijdenis door den operateur verkoolden asch van spinneweb op de wondplaats gestrooid. ⁹

De Javanen maken ook gaarne gebruik van roetaanzetsel

¹ Dr. M. A. van Amel: *Volksgeneeskunst in Nederland* (1909) Blz. 347 vg. Vgl. verder: Dr. O. v. Hovorka en Dr. A. Kronfeld: *Vergleichende Volksmedizin* dl. I (1908) Blz. 400, dl. II (1909) Blz. 358, 365—367, 370, 374, 417, 468. Ook de Chinezen passen het spinrag als bloedstillend middel toe (Dr. H. Vortisch-van Vloten: *Chinesische Patienten und ihre Ärzte* (1914) Blz. 125).

² J. W. Winter: *Beknopte beschrijving van het hof Soerakarta in 1824*. *Bijdragen T. L. en Vk.* dl. 54 (1902) Blz. 79.

³ L. Th. Mayer: *De Javaan als mensch en als lid van het Javaansche huisgezin* (1894) Blz. 167.

⁴ *Encycl. N. I. i. v. Pakoe tihang; en De Clercq-Greshoff, Nieuw Plantkundig Woordenboek voor Ned.-Indië* (1909) N° 756 Blz. 199.

⁵ Dr. C. Snouck Hurgronje: *De Atjehers* dl. II (1894) Blz. 53.

⁶ C. F. Winter: *Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta*. *Tijdschr. N. I.* dl. I (1843) Blz. 700.

⁷ Dr. J. Jacobs: *Het familie- en kampongleven op Groot Atjeh* dl. I (1894) Blz. 141.

⁸ H. van Lokhorst: *Schets eener geneeskundige plaatsbeschrijving der afdeeling Tanah-Laut*. *Geneesk. Tijdschr. v. N. I.* dl. 10 (1863) Blz. 241.

⁹ Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan: *Die Heilkunde der Niasser* (1913) Blz. 141.

(sawang) om eene bloeding tot staan te brengen. ¹ Ook de Maleische doekoen smeert bij verwondingen, die met bloeding gepaard gaan, wel roet op de gekwetste plaats. ² In de wondbehandeling der Batak's speelt roet eveneens eene groote rol; bij hakwonden bijvoorbeeld wordt het met klapperolie vermengd op de aangedane plaats gesmeerd. ³

De Niassers leggen soms houtskool op eene wond, om het bloeden te stillen. ⁴

Het is hier wel de plaats, om nog met een enkel woord te herinneren aan de uitgebreide toepassing van den hoorn (Jav. tjoelâ, Mal. tjoela) van den rhinoceros (Jav. warak, Mal. badaq) in de wondheilkunde der Inlanders. Deze hoorn, die op den neusrug van het dier voorkomt, — de Javaansche soort bezit er één en de Soematraansche soort, die ook op Borneo leeft, heeft er twee — heeft geen beenkern gelijk die der herkauwende dieren, maar is enkel van hoornstof gevormd. De Javanen wrijven hem, volgens van Hien, op een zachten steen met een weinig water, waardoor een melkachtig sap wordt verkregen, dat bij hen een middel is (schrijver zegt, een beproefd middel!) tegen slange- en dollehondsbeten, alsmede tegen alle plantaardige vergiften. Met water vermengd en gedronken zou dit vocht het lichaam sterk maken en alle kwade stoffen daaruit verwijderen; onvermengd zou het dikke sap (schrijver zegt alweer: met succes) tegen allen schurftachtigen huiduitslag worden aangewend. ⁵ Volgens Mevr. Kloppenburg zou de hoorn op de beschreven wijze toebereid en tegen vergiftiging gebruikt, zeer kalmeerend werken. ⁶ Soms ook worden uit dien hoorn schijven gesneden en deze bij giftige beten op de wond gelegd. ⁷

¹ L. Th. Mayer: *De Javaan als mensch en als lid van het Javaansche huisgezin* (1894) Blz. 167.

² Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan: *De geneeskunde der Menangkabau-Maleiers* (1910) Blz. 187.

³ Dr. R. Römer: *Bijdrage tot de geneeskunde der Karo-Batak's*. *Tijdschr. Bat. Gen.* dl. 50 (1907) Blz. 268.

⁴ Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan: *Die Heilkunde der Niasser* (1913) Blz. 139 en 225.

⁵ H. A. van Hien: *De Javaansche geestenwereld* dl. II (1896) Blz. 38. Andere toepassingen van dit middel vindt men nog vermeld door J. J. Meyer in *Bijdragen T. L. en Vk.* dl. 40 (1891) Blz. 380 nt.

⁶ Mevr. J. Kloppenburg-Versteegh: *Wenken en raadgevingen betreffende het gebruik van Indische planten, vruchten enz.* (1911) Blz. 297.

⁷ Dr. C. L. van der Burg: *De geneesheer in Nederlandsch Indië* dl. III (1885) Blz. 211.

Ook van de Maleiers der Padangsche bovenlanden vinden we vermeld, dat ze tegen slangebeet wel rhinoceroshoorn op de wondjes leggen.¹ De Maleiers ter Soematra's Oostkust (Siak) doen ditzelfde ook wel.² Bij de Arabieren zou deze hoorn een middel zijn tegen schorpioensteek.³

Omtrent de motieven, die tot de toepassing van dit middel hebben geleid, valt slechts te raden. Dr. van der Burg schrijft: «Misschien is dit te verklaren uit de zeer sterke opzuigende kracht, die de verschillende haarbuisjes van den hoorn vertoonen, als hij met vocht in aanraking komt. Zulk een schijfje uit dien hoorn gesneden kan misschien, bij versche verwondingen, eenigszins nuttig zijn door het opzuigen van het bloed en daarmee van het uitgestorte vergif». Mandt kent het middel slechts eene suggestieve waarde toe, daar de capillariteit volgens hem te gering is, om in aanmerking te komen.⁵ Misschien is hierbij ook te denken aan de transmigratie-idée; aan het denkbeeld namelijk, dat de hoorn, die zelf een naar buiten groeiende kracht bezit, dat vermogen zal overdragen op het in het lichaam gedrongen gif. Deze opvatting huldigen de Toradja's bijvoorbeeld ten opzichte van den neushoortand, die bij de Inlanders ook elders op groote waarde wordt geschat.⁶ Toch is de veelzijdige toepassing van dit middel en van de hoorns ook van andere dieren (buffels, runderen, herten enz.) in velerlei ziektegevallen, waarbij van vergiftiging of bloeding geen sprake is, hiermede niet verklaard.

Men weet dat de «Eénhoorn», de hoorn van het bekende mythische dier, dat zoo'n belangrijken rol heeft gespeeld in

¹ E. W. A. Indeking: Natuur en geneeskundige topographische schets der assistent-residentie Agam. Geneesk. Tijdschr. v. N. I. dl. 9 (1862) Blz. 122.

² H. A. Hymans van Anrooy: Siak Sri Indrapoera. Tijdschr. Bat. Gen. dl. 30 (1885) Blz. 276.

³ Dr. O. v. Hovorka en Dr. A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin dl. II (1909) Blz. 758.

⁴ Dr. C. L. van der Burg: De geneesheer in Nederlandsch-Indië dl. III (1885) Blz. 211.

⁵ C. C. W. Mandt: Doodelijke gevolgen van een slangenbeet. Geneesk. Tijdschr. v. N. I. dl. 5 (1857) Blz. 959 vg.

⁶ Vgl. Dr. C. L. van der Burg: t. a. p. Blz. 211 vg. Hij schrijft: 't Schijnt dat de melktanden in de onderkaak van den rhinoceros wel eens in vorming terugblijven en ook bij oudere individuen worden aangetroffen. Zij zijn fraai wit en worden wel in ringen bij wijze van steenen geplaatst. Zij heeten Mèlati- of Mènoer badaq. (Vgl. ook: Bijdragen T. L. en Vk. dl. 40 (1891) Blz. 380 nt.) A. C. Kruyt: Het animisme in den Indischen Archipel (1906) Blz. 127.

het bijgeloof onzer voorouders o.a. afkomstig was van den éénhoornigen rhinoceros. Hij werd wel inwendig genomen o.a. tegen alle vergiften en men kende hem de kracht toe vergift te kunnen aanwijzen en ontdekken. De Vries schrijft: «Dat den Een-hoorn niet te confundeeren staet met 't Dier Abada (lees: badaq) — gelijk gemeenlijk pleegh te geschieden — blijkt uyt de verscheydene namen, wyl 't eene Rhinoceros, 't andere Eenhoorn werd geheeten; welke beyde Namen een en 't selve Dier niet te gelijk konnen gegeven worden. Daer-en-boven zijn dese Dieren aen Ligchaam en Ledematen mercklijk onderscheyden. Den Eenhoorn heeft een langen en reghten Hoorn, van een voortreflijke werckingh tegens 't Vergif. De Rhinoceros, of Abada, heeft 'er twee, eenighsins geboogen, en niet soo kragtigh, alhoewel oock tegens Fenijn gebruyekt werdende.»¹ «Vom Einhorn wird bey den Gelehrten disputirt; gewisz ists, dasz das Horn, das böse Gifft wegführt» — zoo heet het bij een ander schrijver uit ongeveer denzelfden tijd.²

Aan het hof van Karel IX van Frankrijk moest een stuk eenhoorn, in den beker des konings gelegd, dezen tegen vergiftiging beschermen.³ Juist zoo is in geheel het Oosten de meening heerschende, dat bekere uit rhinoceroshoorn gemaakt, aanwezig vergift zouden aantoonen en daartegen beschermen.⁴ Hertehoorns hebben van de oudste tijden af ook in Europa eene groote reputatie als geneesmiddel bij allerlei kwalen gehad.⁵

II. Gynaekologische verrichtingen.

Volgens de algemeene opinie der berichtgevers, die aan dit onderwerp hun aandacht hebben geschonken, verlopen de bevallingen bij de landsbevolking als regel normaal; als echter

¹ S. de Vries: Curieuse nenmerkingen enz. dl. IV (1682) Blz. 1203. Zie ook J. H. van Linschoten: Itinerarium (1614) Blz. 70.

² J. Bescher bij Dr. M. A. van Ansel: Volksgeneeskunst in Nederland (1909) Blz. 133 vg. Vgl. ook: Dr. O. v. Hovorka en Dr. A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin dl. I (1908) Blz. 114 vg.

³ Dr. M. A. van Ansel: t. a. p. Blz. 46. Daar hij gezegd werd een tegengift te bevatten, ziet men den eenhoorn nog wel als uithangbord bij apothekers en daarom werd oudtijds een eenhoornje (in effigie) gebruikt, om te onderzoeken of er in spijzen vergift was gemengd. (Dr. E. Verwijs en Dr. J. Verdam: Middelen. Ned. Wdbk. dl. II (1889) i. v. eenhoorn.)

⁴ Dr. O. Mohr: Aanteekeningen over de geneeskunde der Japanezen. Geneesk. Tijdschr. v. N. I. dl. I Blz. 328 vg.

⁵ Dr. O. v. Hovorka en Dr. A. Kronfeld: t. a. p. Blz. 212 vg.